

Landschapsbeheer Friesland

Schanskistjes

*MET GEOCACHING OP ZOEK NAAR
DE GESCHIEDENIS VAN DE FRIESE WATERLINIE*

Auteur: Karst Berkenbosch

Een project van Landschapsbeheer Friesland.

PRINS BERNHARD
CULTUURFONDS

De kunst van het geven

provinsje fryslân
provincie fryslân

Medemogelijk gemaakt door: Prins Bernard Cultuurfonds, Provincie Fryslân, P.W. Janssen's Friessche Stichting en de Rabobank Coöperatiefonds

Op zoek naar verhalen doormiddel van geocaching.

Verspreid langs de voormalige verdedigingswerken in het landschap rondom de rivieren De Lende en De Tsjonger liggen een aantal kokers verstopt. De informatie die in deze kokers ligt opgeslagen, brengt je terug naar een tijd van kanonnen en musketgeweren. In deze roerige tijd waarin de Múnsterse bisschop Bommen Berend in het jaar 1672 en 1673 moerassen en rivieren trotseerde om zo Friesland te onderwerpen, werden verdedigingswerken in gebruik genomen om de opmars van de Múnsterse troepen te stoppen. De Friese Waterlinie heeft een belangrijke rol gespeeld bij het keren van de bewapende bisschop en zijn gevolg, waarbij de verschillende schansen ieder een eigen verhaal vertellen. De kokers die bij de schansen zijn verstopt, laten zich vinden door het oplossen van korte puzzels. De uitkomsten van deze puzzels geven een coördinaat die door middel van een GPS-toestel of mobiele telefoon gelokaliseerd kunnen worden. Het vinden van verstopte kokers, kistjes of containers met behulp van een GPS-toestel is een populair buitenspel dat bekend staat als *Geocaching*.

De Friese Waterlinie

Eind zestiende eeuw liet de Friese stadhouder Willem Lodewijk een aantal schansen aanleggen langs de rivieren De Lende en De Tsjonger en in het natte veengebied van Oost-Friesland. Hij deed dat om invallen van de Spanjaarden, waarmee we in oorlog waren, te voorkomen. We spreken dan echter nog niet van een waterlinie, want daarvan is pas sprake als er land met opzet onder water gezet wordt (geïundeerd). In 1672 en 1673 raken we in oorlog met Frankrijk, Engeland en de bisschoppen van Munster en Keulen. Wij hadden hier toen vooral te maken met de bisschop van Munster, Bommen Berend. In eerste instantie was hij vooral gericht op Groningen omdat de bisschop daar in het gebied de Ommelanden bepaalde rechten had en hij vooral de zeggenschap wilde hebben over de Dijlerschans. Als je deze schans had, had je ook zeggenschap over de handel tussen Noord- Duitsland en Groningen. Groningen hield echter stand en viert het Gronings ontzet tot op de dag van vandaag op 28 augustus.

Friesland begon ondertussen met het herstellen van de schansen en het onder water zetten van gebieden. Om dat te bereiken werden er in 1673 dammen aangelegd in De Tsjonger en De Lende. Een groot succes werd dat echter niet. Want toen Bommen Berend op 24 augustus 1673 eindelijk de aanval op Friesland begon, kwamen de Múnsterse troepen zonder problemen door De Lende en zelfs op bepaalde plaatsen over De Tsjonger. De Bekhofschans bij Oldeberkoop en de Blessebrugschans ten zuiden van Wolvega werden binnen de kortste keren ingenomen en de hoofdmacht o.l.v. generaal Mornas trok zonder problemen over Makkinga en door De Tsjonger naar Donkerbroek. Omdat er op 28 augustus een hevige noordwesterstorm los brak, die het water in de Zuiderzee omhoog stuwde en daarmee ook het water in De Lende en De Tsjonger, dreigden de Múnsterse troepen ingesloten te raken door het water. In paniek vluchtten de troepen toen via Wolvega en de Blessebrugschans weer naar Steenwijk waar Bommen Berend toen zijn hoofdkwartier had. Bij de overtocht over De Lende zijn toen tientallen Múnsterse soldaten verdronken. Na 1673 heeft de Friese Waterlinie geen dienst meer gedaan.

De Schansen

Hieronder staan de verschillende verdedigingswerken opgesomd die onderdeel waren van de Friese Waterlinie. Op deze plekken ligt een koker verstopt. Per schans wordt het startpunt van de zoektocht genoemd en kun je het begin van het schansverhaal lezen. Als je nieuwsgierig bent geworden hoe de verhalen aflopen, kun je op zoek gaan naar de koker. De coördinaten die je daarvoor nodig hebt, volgen uit de oplossing van de verschillende puzzels. Na het vinden van de koker kun je nog een aantal vragen beantwoorden. In totaal zijn er 30 vragen. Als je ze allemaal hebt beantwoord is onsterfelijke roem en eer jou deel, en kun je de oplossingen opvragen door een email te sturen naar schanskistjes@gmail.com. Veel Succes!

1. De Blessebrugschans

Hier volgt het begint van het verhaal over de Blessebrugschans. Als je het hele verhaal wilt lezen, moet je op zoek naar de cache!

De Montpouillan, de Hollandse cavalerie-officier die vanaf 25 mei 1673 het commando over alle cavalerie binnen de Stellingwerven had overgenomen, luistert binnen de Blessebrugschans rustig naar kolonel Van Haren, de Stellingwerfse cavalerie-officier. "Op 29 September (1672) vorig jaar deed de bisschop een poging om Friesland binnen te vallen. Daartoe zond hij 2000 man tegen onze post aan de Blessebrug. Onze ruiters wachtte eerst terug, doch werd later versterkt, 'zoodat men den vijand tot op de Steenwijksche heide' vervolgde. Kolonel Ripperda is daarbij te ver op de Münstersers ingedrongen en werd bij die gelegenheid gevangen gemaakt. Ripperda is ondertussen uit gevangenschap teruggekeerd en heeft zijn oude functie van compagniescommandant weer ingenomen. Dat gaat wel goed, maar toch moeten we hem wel in de gaten houden." .....

De reis naar de cache

Je neemt in Wolvega de Steenwijkerweg richting De Blesse. Vlak voordat je de rivier De Lende (de Linde) passeert, kun je rechts een parkeerterrein op. Je rijdt over de brug helemaal tot aan het eind van dit parkeerterrein en ziet daar een informatiebord over de Blessebrugschans. Je ziet dan ook de schans al duidelijk liggen. Dit informatiebord heb je nodig voor het oplossen van de coördinaten en het beantwoorden van de twee vragen.

Cache: N: 52 51.*** O: 06 01.***

N1 = het eerste sterretje van de Noorderbreedte etc. en O1 van de Oosterlengte etc.

Op het informatiebord staat een verhaal over Bommen Berend. Je neemt het eerste jaartal dat u in het verhaal over Bommen Berend tegen komt. Tel de vier cijfers bij elkaar op. De beide overgebleven cijfers tel je ook weer bij elkaar op. (Voorbeeld 1574 wordt opgeteld 17. Als je die beide getallen ook weer bij elkaar optelt krijg je 8) Het cijfer waar je op uitkomt, vul je bij de Noorderbreedte en de Oosterlengte in op N1 en O1. Het volgende jaartal dat u in het verhaal tegen komt (zijn terugkeer naar Munster) trekt u af van het jaar dat hij gekozen wordt tot Bisschop van Münster. Het getal dat u overhoudt vult u in op N2 en N3. Voor de verdere invulling van de Oosterlengte hebt u het overlijdensjaar van Bommen Berend nodig. Deze staat ook op het informatiebord. U neemt de laatste twee cijfers en trekt daar 4 van af. Het getal dat u daarna overhoudt vult u in op O2 en O3. Succes!

Vragen:

-Hoe groot is de Blessebruggepoolder?

-Op een kaartje staan elf schansen. Wat is het nummer van de Blessebrugschans?

2. Schans Breeberg

Hier volgt het begin van het verhaal over de Breebergschans. Als je wilt weten hoe dit verhaal afloopt, ga dan op zoek naar de cache!

In Schans Breeberg hebben de soldaten het meer over alle zieken dan over de oorlogsdreiging. Het lijkt wel een epidemie, die volgens sommigen veroorzaakt wordt door de slechte kwaliteit van het water uit de gracht. Hoewel er troepen bij Makkinga liggen en Schans Breeberg ook nog achter De Tsjongerlinie (Kuunderlinie) ligt heeft de bevelhebber van Breeberg, kapitein Craij, er niet veel vertrouwen in. De troepenmacht in Makkinga is te klein en er zijn te veel voordes in De Tsjonger. Vanmorgen bereikte hem het bericht dat er een grote groep soldaten over de Marschweg, Ruinen-Diever- Elsloo, richting Friesland trekt. Het straft zich nu dat er begin augustus troepen door Willem III naar Holland zijn teruggeroepen en dat een Fries regiment bij Zwartsluis bijna volledig in de pan werd gehakt. Ja, als kapitein Craij eerlijk is, dan moet hij toegeven dat de linie onderbezet is.....

De reis naar de cache

Je Rijdt naar een kruising in de Leidijk in Waskemeer (anderhalve kilometer westelijk van Waskemeer), Daar waar de Schansdijk op de Leidijk uit komt. Omdat de Schansdijk zich niet leent om daar een cache te verstoppen, de weg is gewoon te smal om daar auto's te parkeren, ligt de cache bij dit kruispunt. De auto kun je parkeren aan de noordkant van de kruising. Daar ligt ook ergens de cache.

Cache: N: 53 02.*** O: 006 15.***

N1 = het eerste sterretje van de Noorderbreedte etc. en O1 van de Oosterlengte etc.

Van Schans Breeberg is ogenschijnlijk niets terug te vinden. Het bevindt zich op de plaats van Schansdijk 3 en het bordje op de gevel van het huis laat aan duidelijkheid niets te wensen over. Je kunt er na het vinden van de cache naar toe lopen of er langs rijden. Je ziet aan de noordkant van de kruising een bankje en een bouwwerkje van de Gasunie. Daarop staat een telefoonnummer en daaronder een driehoek met een flitsteken. Onder deze driehoek vind je de letter G met daarachter vier cijfers. Deze heb je nodig om de juiste coördinaten te vinden. Het derde cijfer van dit getal vul je in op N1. Voor N2 heb je het telefoonnummer nodig dat op dit bordje staat. Je telt de beide eerste cijfers van het abonneenummer (dat is het getal achter het streepje) bij elkaar op. Het cijfer wat daar uit komt vul je in N2. Voor N3 tel je het aantal planken in de bank. Tel er 3 bij op en je heeft het cijfer voor N3. Voor de invulling van de Oosterlengte moet je aan het rekenen. De beide laatste cijfers van het al eerder genoemde G nummer deel je door 3. Het getal dat daar uit komt telt twee cijfers. Het eerste cijfer vul je in op O1 en het tweede cijfer op O2. O3 krijg je van mij. Het is hetzelfde cijfer als N3. Je kunt de cache nu wel vinden.

Vragen:

- Hoeveel constapels (zie het verhaal) werden er geharquebuseerd?
- Wanneer dient kapitein Craij een verzoek in voor een regenbak?

3. De Bekhofschans

Hier volgt het begint van het verhaal over de Bekhofschans. Als je het hele verhaal wilt lezen, moet je op zoek naar de cache!

Mopperend staan de 15 brandwachten in de schans Beckaff bij Oldeberkoop uit te kijken over het water van de meanderende rivier De Lende. Op bevel van Johan Maurits hadden ze daar een dam gemaakt, maar deze was door de sterke stroming in de nacht van 17 op 18 juni weggespoeld. De Lende had toen zelfs de weg Noordwolde – Berkoop onder water gezet. Ze zijn er niet aan toegekomen de dam te herstellen. Hun baas, kolonel Brandt, is er bijna nooit en nu ook het water in De Lende niet erg hoog staat, bevordert dat niet bepaald hun zelfvertrouwen. De geruchten dat de Münsterse troepen in aantocht zijn, is ook tot hen doorgedrongen. 'Die Münstersen weten natuurlijk al lang waar de doorwaadbare plaatsen zijn,' denkt Brandwacht Klaas, terwijl hij een beetje meewarig naar het kanon kijkt dat met zijn loop dapper richting het zuiden staat opgesteld. Hij heeft er niet al te veel vertrouwen in. Plotseling trekt een kleine stofwolk zijn aandacht: "Het zal niet waar zijn," mompelt hij en trekt wat heftiger aan zijn pijp dan normaal.....

De reis naar de cache

De Bekhofschans vindt u aan de Bekhof in Oldeberkoop. Je kunt via de Bekhof naar de schans rijden, maar als je bij de rotonde in de N351 in Oldeberkoop bent, kun je ook de afslag naar Noordwolde nemen. Na 1 km ga je vlak na de brug van de rivier De Lende (de Linde) linksaf, Madenweg. Dit weggetje langs De Lende rijdt je helemaal uit. Na twee kilometer kom je bij een T-splitsing en parkeer je je uw auto. De Bekhofschans bevindt zich aan de Noordoostzijde van de brug.

Cache: N: 52 56.*** O: 006 09.***

Als je dit gevonden hebt ga je 6 meter naar het noorden van de ene paal naar EEN andere.

N1 = het eerste sterretje van de Noorderbreedte etc. en O1 van de Oosterlengte etc.

Voor het vinden van de coördinaten heb je het informatiebord nodig dat bij de schans staat. Om N1 te kunnen invullen, moet je weten wanneer werd besloten de schans 'duurzemer wodden te laoten'. Vul het tweede cijfer van dit jaartal in op N1. Voor N2 en N3 moet je de afmetingen weten van deze schans. Vul het eerste cijfer van de lengte in op N2 en het tweede cijfer op N3. Voor de Oosterlengte ga je naar het kaartje rechtsonder bij het informatiebord. Op O1 vul je het cijfer in wat hoort bij Gorredijk en op O3 het cijfer wat hoort bij de Terbandsterschans. Bij de nummering van de schansen hebben ze één cijfer overgeslagen. Vul dat ontbrekende cijfer in op O2. Succes!

Vragen:

-In welk jaar werd het kanon in de Bekhofschans teruggevonden?

-Hoeveel mannen roept brandwacht Klaas volgens het verhaal bij zich?

4. De Kuinderschans

Hier volgt het begint van het verhaal over de Kuinderschans. Als je het hele verhaal wilt lezen, moet je op zoek naar de cache!

"Lafaards zijn het. Grote lafaards. Vroeger stelde Kuinre tenminste nog wat voor, vooral toen we na de Julianavloed van 16 op 17 februari 1164 aan zee kwamen te liggen. Toegegeven, we waren toen wel een beetje een roversnest, maar toch. In de Middeleeuwen had je Hendrik de Crane en later Herman van Kuinre. Iedereen was toen bang voor ons Kuinrenaren. Dat is nu wel anders. De bisschop van Munster was vorig jaar (1672) nog maar net de grens van Overijssel overgestoken of de Staten van Overijssel gaven zich al over en ook de Kuinderschans ging geruisloos over in bisschoppelijke handen. Nou, dat was onder Hendrik en Herman niet gebeurd. Die vochten er tenminste nog voor." Musketier Brugt Idzes houdt op 26 augustus 1673 in de Kuinderschans even op met vertellen en neemt een slok bier uit een kroes die hem wordt aangereikt.
"....."

De reis naar de cache

Je gaat bij de rotonde in Kuinre richting Emmeloord. Na goed 100 meter ga je rechtsaf de Hopweg op. Na ongeveer 150 meter ga je linksaf een parkeerplaats voor het Kuinderbos op. Hier start ook de zoektocht naar de cache.

Cache: N:53 47.*** O: 05 50.***

N1 = het eerste sterretje van de Noorderbreedte etc. en O1 van de Oosterlengte etc.

Voor de invulling van de Noorderbreedte ga je naar het grote informatiebord over het Kuinderbos. Op dit bord staat een telefoonnummer. Het eerste cijfer vult u in op N1, Voor N2 tel je het derde en het vijfde cijfer bij elkaar op en voor N3 ga je naar de tekeningen links onder. Naast de ronde zonnedauw staat een tekening van de gekraagde ..... Tel de letters van het woord dat ontbreekt en vul dat aantal in op N3. Voor de invulling van de Oosterlengte moet je weten hoe lang de Burchtroute is. Voor O1 neem je het eerste cijfer van de lengte van de Burchtroute en voor O3 tel je beide cijfers bij elkaar op. Voor de invulling van O2 moet je op zoek naar het blauwe bord met informatie over de Kuinderburcht. Op dit bord staan twee jaartallen. Als je de drie eerste cijfers van het eerste jaartal bij elkaar optelt krijg je een getal. Vul dat in op O2. Tel je liever de cijfers van het tweede jaartal bij elkaar op dan is dat ook goed. Door de aanwezigheid van bomen kan de GPS behoorlijk worden beïnvloed. Daarom nog even een paar aanwijzingen:

Extra aanwijzing: Je hoeft niet over de weg en 2 meter van het pad. En (pas op cryptische omschrijving) Er STAAT geen boom.

Vragen:

- In welk jaar werd de Kuinderburcht gebouwd?
- Door wie werd het Kuinderbos aangeplant?

5. De Schoterschans

Hier volgt het begint van het verhaal over de Schoterschans. Als je het hele verhaal wilt lezen, moet je op zoek naar de cache!

“Het oude commanderijhuis van de Duitse Orde, dat al in 1580 door de kloosterlingen was verlaten en door de bevolking was afgebroken, had een stevige fundering die voor een gedeelte de wallen van de in 1585 opgeworpen schans draagt. Het zijn stevige wallen met ook nog eens een houten palissade. Binnen in de schans zitten op 18 augustus 1672 de manschappen in de kleine barakken te schuilen voor de regen. Hun gesprekken gaan over de inval van de Fransen en de Múnsterse troepen in mei van dit jaar, maar vooral over de aanval van Bommen Berend, de bisschop van Munster, op Groningen. Wat waren ze blij toen ze hoorden dat niet Friesland, maar de stad Groningen door Bommen Berend was uitgekozen om aan te vallen. Maar over hoe de strijd daar verloopt, is weinig bekend. Wel weten ze dat kleine groepjes Múnstersen het oosten van Friesland binnen vallen om zo de Friezen bezig te houden en om te voorkomen dat zij hulp bieden aan de Groningers. Gelukkig ligt de oostgrens van Friesland een heel eind van de Schoterschans en maken ze zich nergens zorgen om. Wel hebben ze een paar dagen terug een ritmeester gevangen genomen die met een paar soldaten op verkenningstocht was. Maar omdat er in de wijde omtrek geen vijand meer te bespeuren was, had de commandant het niet nodig gevonden om zijn dertig man tellende brandwacht in staat van paraatheid te brengen.....”

De reis naar de cache

Als je op de A32 rijdt neem je de afslag Heerenveen- Zuid. Je rijdt daarna naar de Wolvegasterweg in Oudeschoot. Bij de Wolvegasterweg (daar waar de bebouwing (woningen) ophoudt) ga je rechtsaf. De weg die vroeger rechtdoor liep maakt nu een slinger. Daar waar de oude Wolvegasterweg ophoudt vindt je een herinnering aan het klooster van de Duitse orde. Er staat ook een informatiebordje bij. De informatie daarop heb je nodig voor het vinden van de juiste coördinaten.

Waarschuwing: De plaats van deze coördinaten bevindt zich wel 350 meter zuidelijker. Daar lag ook de Schoterschans.

Cache: N: 52 55.***   O: 005 57.***

N1 = het eerste sterretje van de Noorderbreedte etc. en O1 van de Oosterlengte etc.

Op het bordje staan twee jaartallen. Van het eerste jaartal heb je het tweede cijfer nodig. Die vul je in op N2 en op O3. Van het tweede jaartal (het begin van de Reformatie) heb je het derde cijfer nodig. Dat cijfer vul je in op N3 en op O2. Als je de beide eerste cijfers van het jaartal van de Reformatie bij elkaar optelt, heb je het juiste cijfer voor O1. Als je het eerste cijfer van het derde cijfer van datzelfde jaartal van elkaar aftrekt, heb je het juiste cijfer voor N1. Succes!

Vragen:

-Hoeveel jaar heeft het klooster op de plaats van de Schoterschans gestaan?

-Op hoeveel meter ten noorden van De Tsjonger vond men een restant van de fundering?

6. Slijkenburg

Hier volgt het begint van het verhaal over Slijkenburg schans. Als je het hele verhaal wilt lezen, moet je op zoek naar de cache!

“In de schans Slijkenburg heerst grote opwinding. Op 29 mei 1673 heeft Johan Maurits van Nassau – Siegen, sinds 1 mei de opperbevelhebber van de Staatse troepen in het noorden, bevel gegeven de sluis in de rivier de Tsjonger permanent gesloten te houden. Hij verwacht weer een aanval van de Munsterse troepen en daarom is het voor commandant Corbach ‘alle hens aan dek’. De binnen de schans gelegeerde soldaten zijn daar niet blij mee, omdat daardoor de lucratieve smokkelroute over de zolder van hun barak in het gedrang komt. In Slijkenburg staat namelijk al sinds 1580 een tolhuis en daar moeten de schippers die naar en van Friesland varen in- en uitvoerrechten betalen. Vooral de invoerrechten voor brandewijn, jenever en tabak zijn aanzienlijk. Schippers uit Overijssel die over De Lende komen aanvaren hebben er graag ‘een ancker’ brandewijn (45 flessen) en ‘enige ponden taback’ voor over om een gedeelte van de lading zonder invoerrechten de Friesland binnen te krijgen. Daar willen de soldaten hen graag bij helpen. Als er weer een schip ‘s avonds heeft afgemeerd, is het erg druk in het nachtelijk duister. Terwijl de tolbedienden in diepe slaap liggen, wordt een gedeelte van de lading van boord gehaald.....

De reis naar de schans

Je rijdt over de Pieter Stuyvesantweg naar Slijkenburg. Bij de afslag Slijkenburg rijdt u de Lindedijk op. U ziet daarna het kanon al staan dat hier is neer gezet om aan te geven dat Slijkenburg vroeger een schans was. U parkeert hier ook uw auto en kunt op zoek naar de juiste coördinaten.

Cache N: 52.48.***   O: 05.50.***

N1 = het eerste sterretje van de Noorderbreedte etc. en O1 van de Oosterlengte etc.

Aanwijzingen. Als u bij de kruising afslaat richting Slijkenburg, ziet u al snel een richtingaanwijzer voor fietsers. Voor de invulling van de Noorderbreedte en in dit geval ook Oosterlengte heeft u het laatste cijfer nodig van het aantal kilometers naar Emmeloord. Dit getal vult u in op N1 en O3. Het aantal kilometers naar Schoterzijl vult u in op N2. Voor de invulling van N3 en O2 loopt u naar de achterzijde van het monument. Daarop staat een afbeelding van de Schans met links A t/m K (de J hebben ze overgeslagen). De letter die hoort bij ‘Dam in de rivier om land onder water te zetten’ is de hoeveelste letter van het alfabet? Vul dat getal in op N3 en O2..

Voor O1 loopt naar de voorkant van het monumentje. Op die voorkant staan twee jaartallen. Tel de beide laatste cijfers van beide jaartallen bij elkaar op en vul dat getal in op O1. Succes!

Vragen:

- Wat betekent de letter E op het monument?
- Hoe schrijft men Slijkenburg op dit monument?

7. De Tolbrugschans

Hier volgt het begint van het verhaal over de Tolbrugschans. Als je het hele verhaal wilt lezen, moet je op zoek naar de cache!

“Het oude commanderijhuis van de Duitse Orde, dat al in 1580 door de kloosterlingen was verlaten en door de bevolking was afgebroken, had een stevige fundering die voor een gedeelte de wallen van de in 1585 opgeworpen schans draagt. Het zijn stevige wallen met ook nog eens een houten palissade. Binnen in de schans zitten op 18 augustus 1672 de manschappen in de kleine barakken te schuilen voor de regen. Hun gesprekken gaan over de inval van de Fransen en de Múnsterse troepen in mei van dit jaar, maar vooral over de aanval van Bommen Berend, de bisschop van Munster, op Groningen. Wat waren ze blij toen ze hoorden dat niet Friesland, maar de stad Groningen door Bommen Berend was uitgekozen om aan te vallen. Maar over hoe de strijd daar verloopt, is weinig bekend. Wel weten ze dat kleine groepjes Múnstersen het oosten van Friesland binnen vallen om zo de Friezen bezig te houden en om te voorkomen dat zij hulp bieden aan de Groningers.....

De reis naar de cache

Je parkeert de auto op de Heerenveenseweg (weg tussen Oldeberkoop en Oudehorne) op of bij de brug over De Tsjonger. De Tolbrugschans zou zich volgens een oude tekening aan de noordwestzijde van de brug over De Tsjonger bevinden. Hier is de cache ook verstoppt. Hoewel de schans hier met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid nooit gelegen heeft was het waarschijnlijk wel de bedoeling om hier een schans aan te leggen. Wel was hier in de buurt een zogenaamde ‘post’.

Cache N: 52 57.***   O: 006 06.***

N1 = het eerste sterretje van de Noorderbreedte etc. en O1 van de Oosterlengte etc.

Je loopt naar het begin van het fietspad dat aan de noordwestkant van de brug naar beneden loopt. Bij het begin van het pad vindt je op de rechterpaal een bord. Hierop staat onderaan een driecijferig getal. Vul de laatste twee cijfers in op N1 en N2. Aan de andere kant van het pad zie je een ijzeren paal met daarop een bord van de ANWB. In de cirkel staat een nummer van de knooppuntenroute. Vul het eerste cijfer van dit nummer in op N3. Loop daarna over het fietspad naar beneden. je vindt daar een informatiebord van de knooppuntenroute. Hierop staat ook een verhaal over de tol. Hoe lang heeft hier een Tolhek gestaan? Vul het tweede cijfer in op O2. In 1939 werd de Tol gesloten. De datum die op het bord genoemd wordt is fout. Trek de datum die op het bord staat af van 1939. Het cijfer wat daar uit komt vult u in op O3. Op dit informatiebord heeft men het ook over een verdedigingswerk. Zoek op in welk jaar dit verdedigingswerk werd beschreven. Vul op O1 het derde getal in van het jaartal dat hierbij genoemd wordt.

Vragen:

-In het verhaal dat in de cache zit, vind je de naam Sevenaerstate. De kaart, waarop waarschijnlijk dit gebouw staat, is in een bepaald jaar uitgegeven. In welk jaar?

-Hoe staat Donkerbroek geschreven op datzelfde kaartje?

8. Schans Makkinga

Hier volgt het begint van het verhaal over de Schans Makkinga. Als je het hele verhaal wilt lezen, moet je op zoek naar de cache!

In de schans bij Makkinga heerst op 24 augustus 1673 de rust van een soldatenkamp in vreedestijd. Overal zitten soldaten de tijd te doden met het schoonmaken van hun wapens, het poetsen van hun schoenen en vooral met kaarten. Ze liggen hier veilig op de heide bij Makkinga. De natuur heeft de schans* de hoge zandwallen gegeven van soms bijna drie meter hoog. Omdat het kampement haastig betrokken werd, is er nauwelijks tijd geweest om het terrein aan te passen. Gelukkig was dat ook niet echt nodig en geen enkele soldaat is daar rouwig om. Niemand staat graag aan de schep en van de plaatselijke bevolking hoef je ook niets te verwachten; zo heeft de praktijk wel uitgewezen. In ieder geval zijn de wallen hoog genoeg, al is de schans net als Tolbrugschans 'wel bequaem om de huysluyden voor partijen te bevrijden, doch niet om een groote macht te wederstaen.'.....

De reis naar de cache

Om bij de plaats te komen waar de 'schans' van Makkinga gelegen zou hebben, rijdt je naar de rotonde in de N351 bij Makkinga. Je neemt de afslag Makkinga (Wemeweg) en gaat direct daarna rechtsaf (De Harken). Dit is een zandpad dat over het algemeen goed berijdbaar is. Zet de GPS aan en rijdt net zo lang door tot je ongeveer bij de volgende coördinaten bent.

Cache: N: 52 58.511 O: 006 13.579

Hier ligt ook de cache (kadootje van de maker).

N1 = het eerste sterretje van de Noorderbreedte etc. en O1 van de Oosterlengte etc.

Op deze plaats heeft men in het land ten noorden van het zandpad in de jaren dertig grote zandwallen afgegraven. Het is onwaarschijnlijk dat dat een schans geweest is, maar het bood misschien wel beschutting aan soldaten die hier de wacht moesten houden. Er zal in ieder geval een post geweest zijn.

Extra aanwijzing: Het is niet de dikste boom

Vragen:

-Hoeveel Münsterse ruiters waren er op 22 augustus al bij Makkinga gesignaleerd?

-Hoe noemden de soldaten de schans nadat ze die vernield hadden?

9. Landweer Bakkeveen

Hier volgt het begint van het verhaal over landweer Bakkeveen. Als je het hele verhaal wilt lezen, moet je op zoek naar de cache!

In de landweer van Bakkeveen heeft ritmeester Van Dongen grote moeite zijn uitgedunde compagnie ruitery in bedwang te houden. Tot 1 oktober 1672 waren de kosten voor zijn compagnie voor Drenthe en daarna voor de provincie Groningen. Helaas heeft deze de compagnie nimmer willen aanvaarden en de soldaten hebben dan ook vanaf die tijd geen 'sou' (geen stuiver) meer ontvangen. Het is dan ook geen wonder dat er groepen ruiters het land in de omgeving afstropen op zoek naar voedsel en een fatsoenlijk onderdak. Ritmeester van Dongen wordt er moedeloos van: hij slaagt er niet in zijn compagnie in bedwang te houden. Hoofdschuddend moet hij zijn soldaten voor de zoveelste keer nee verkopen als ze hem bijna smeken om enig soldij. Hij heeft het niet en kan alleen maar lijdzaam toe zien hoe zijn compagnie langzaam wordt uitgedund door desertie en dat de paarden door de hongerende soldaten worden verkocht. En dan te bedenken dat de dreiging van de Múnsterse aanval elke dag groter wordt en hij geacht wordt de belangrijke oude Drentse weg te verdedigen, die hier al sinds de prehistorie de verbinding vormt tussen het Drents plateau en de Friese Zuidoosthoek. Want ook al ligt 2500 meter oostelijker de Zwartendijksterschans, hij mag de klappen opvangen als men er net als in 1593 in slaagt om de Zwartendijksterschans ongemerkt te passeren.....

De reis naar de cache

De Landweer Bakkeveen bevindt zich op maar 3 kilometer van de Zwartendijksterschans naast restaurant De Drie Provinciën, Bakkeveenseweg 15, Een-West. Er is hier genoeg parkeergelegenheid.

Cache N: 53-05-***   O: 006-18-***

N1 = het eerste sterretje van de Noorderbreedte etc. en O1 van de Oosterlengte etc.

U gaat naar het informatiebord van de landweer (naast het restaurant). Op het bord staat wanneer de landweer aan It Fryske Gea is geschonken. Vul het derde cijfer van dat jaartal in op N1 en N2. Daarna gaat u naar de ingang van It Mandefjild. (Die ziet u aan uw rechterhand liggen als u voor het bord van de Landweer staat. Ook hier staat een informatiebord. Voor N3 moet u weten uit welke periode er voorwerpen zijn opgegraven. Op het bord vindt u twee jaartallen. Tel het eerste cijfer van het eerste jaartal op bij het derde cijfer van het tweede jaartal. Vul de uitkomst in op N3. Om de laatste drie cijfers van de Oosterlengte in te kunnen vullen zoekt u op hoe lang de routes zijn. Tel de lengte van de gele en de blauwe route bij elkaar op. Vul het cijfer wat daar uit komt in op O1 en O2. Het een na laatste cijfer van het telefoonnummer dat onderaan het bord staat vult u in op O3. Succes!

Vragen:

- Hoe heet de commandant bij de landweer?
- Hoe heten de commandanten die vanuit Groningen de landweer kwamen versterken?

10. Schans Frieschepalen

Hier volgt het begint van het verhaal over de Schans Frieschepalen. Als je het hele verhaal wilt lezen, moet je op zoek naar de cache!

'De Friesse Palen is maer een mollhoop ende van al te kleine begryp, oock quaelyck gelegen, vermits de vaert een groot stuck weegs daervan daen gelegd is*', schreef Johan Maurits op 23 mei 1673 aan de Staten van Friesland. Een maand later dringen deze woorden door in de hutten van de keuterboeren en turfmakers op de heide bij de schans. Als Eabele Dillema het hoort, glimlacht hij besmuikt. Dat wist hij al lang. De Friesche Palen ligt op de grens en er is aan het eind van de 16^e eeuw een schans aangelegd. De schans moest een invasie vanuit de stad Groningen toentertijd voorkomen, maar dat is totaal niet gelukt. Eabele kent het verhaal uit 1593, toen Verdugo vanuit Groningen een aanval op Friesland inzette. Toen lag de schans er goed bij, maar werd de schans bevolkt door 'huyslieden' die bang voor Verdugo de schans al verlieten voor hij daar in 1593 met 1200 paarden, 4000 manschappen, 2 veltstukken (kanonnen) en 150 wagens langs trok. Eabele kent de getallen nog uit zijn hoofd, omdat zijn grootvader dat met nadruk verteld heeft. Het heeft grote indruk op hem gemaakt. Nu is de situatie in de buurt van de schans een stuk ongunstiger.....

De reis naar de cache

Als je over de weg Kromhoek Frieschepalen binnen rijdt ga je op de kruising rechtsaf richting Marum en Drachten. Je rijdt dan op de Hearsterwei. Als je over de brug komt ga je linksaf. De schans zie je dan al liggen. Je kunt hier ook parkeren.

Cache: N: 53 06.*** O: 006 12.***

N1 = het eerste sterretje van de Noorderbreedte etc. en O1 van de Oosterlengte etc.

Op de hoek van de wegen De Scheiding en de Hearsterwei vind je de schans van Frieschepalen. Je zoekt de grenspaal (in de schans). Hierop staat een getal. Vul het tweede cijfer in op N2 en op O3. Op een bord met een afbeelding van het Noordoosten van Nederland (staat buiten de schans) staat onderaan een tijdbalk. Je hebt het laatste jaartal nodig wat op deze tijdbalk genoemd wordt. Vul het derde cijfer in op N1 en het vierde cijfer op N3 en O1. Van het getal op de grenspaal trek je 14 af. Het getal dat je dan krijgt vul je in op O2. Succes!

Vragen:

- Hoe heten de personen die in 1593 de schans bevolkten?
- Wanneer kwam er in 1672 een bode langs om te vertellen dat de Münsteren het beleg voor Groningen hadden geslagen?

11. Zwartendijksterschans

Hier volgt het begint van het verhaal over de Zwartendijksterschans. Als je het hele verhaal wilt lezen, moet je op zoek naar de cache!

"Karel Roorda, onze Friese afgevaardigde in de Staten Generaal, was woedend toen de Spanjaarden in 1592 Suameer, Bergum en Hardegarijp in brand staken en Willem Lodewijk weigerde om uit Groningen terug te komen. Hij schold, 'ús Heit' Willem Lodewijk zelfs uit voor verrader. Toch liet 'ús Heit' daarna wel drie schansen bouwen, te weten de schans Breeberg, de schans bij Friesche Palen en deze Zwartendijksterschans. Helaas hielp het toen niet om Friesland te verdedigen, want op 28 september 1593 slaagde Verdugo er in om door het moeras de schans te passeren. Het zal toen erg droog geweest zijn. Om de mensen in de schans bezig te houden stuurde Verdugo een paar musketiers naar de schans en daarbij is welgeteld één dode gevallen: hopman M. werd toen door een verdwaalde kogel 'door den cop' geschoten. Het is triest voor M., maar veel is hier dus niet gevochten." De oude Johannes Jitzes uit Drachten houdt even op met zijn verhaal en zet zijn schep in het walletje op de fausse braye, een omgang aan de binnenzijde van de gracht met een lage wal.....

De reis naar de schans

Je neemt in Haulerwijk de N979 richting Zevenhuizen. Na iets meer dan twee kilometer vanaf de rotonde in Haulerwijk komt u door Een-West (staat geen bordje). Daar gaat u rechtsaf over de Schansdijk. Na 1 km vindt u links de Zwartendijksterschans. U kunt daar ook parkeren.

Cache N: 53.05.***   O: 06.21.***

N1 = het eerste sterretje van de Noorderbreedte etc. en O1 van de Oosterlengte etc.

Voor het vinden van de coördinaten loopt u naar het informatiebord. We beginnen bij de Noorderbreedte. Voor N1 heeft u het tweede cijfer nodig van het eerste jaartal dat u in de tekst tegen komt. Voor N3 heeft u de tekst nodig op het hek. Onder Hek sluiten staat een afkorting. Het alfabet telt 27 letters. Dus A = 1 en D = 4. Neem de eerste en de laatste letter en tel de getallen die daar bij horen bij elkaar op. Het cijfer dat daar uitkomt, vult u in op N3. Voor N2 loopt u over de brug naar de schans. Zowel links als rechts zaten twee trappen (zijn misschien tijdelijk verdwenen) . De onderste (rechts) telde 9 treden. Bovenaan (ook rechts) zit nog een trap. Tel het aantal treden van deze trap op bij de treden van de niet meer bestaande onderste trap en deel dat aantal door twee. (kortom $9 + .. = .. : 2 = ...$ Het cijfer dat u dan vindt, vult u in op N2. Voor de invulling van de Oosterlengte moet u weer naar het informatiebord. In welk jaar vonden er enige schermutselingen plaats? Van het (overigens foute) jaartal dat daar volgens de tekst bij hoort gebruikt u de beide eerste cijfers. Die vult u in op O1 en O2. Voor O3 heeft u de afstand nodig van de punten van de bastions. Het laatste cijfer van die afstand vult u in op O3. Daarna kunt u aan de slag.

Vragen:

- Waarvoor wordt de grond van de fausse braye gebruikt?
- Volgens het verhaal in de cache werd er één man doodgeschoten. Wie?

12. Retranchement Heerenveen

Hier volgt het begint van het verhaal over het retranchement Heerenveen. Als je het hele verhaal wilt lezen, moet je op zoek naar de cache!

Het zit Johan Maurits in het retranchement Heerenveen niet mee. Kort na zijn benoeming in april 1673 richt hij het ene na het andere verzoek aan de Friese admiraliteit (een commissie uit de Provinciale Staten), die bijna allemaal niet worden ingewilligd. Het resultaat is dat de schansen van de Friese waterlinie te weinig kanonnen hebben en te weinig munitie. Toch blijft hij zich inzetten voor het versterken van de schansen. Hij is strateeg genoeg om te weten dat de Münsterse in de zomer ongetwijfeld een nieuwe aanval zullen ondernemen en hij kan zijn woede dan ook niet onderdrukken als hij hoort dat hij op last van stadhouder Willem III 'secours' (dadelijk) drie cavalerieregimenten naar Holland moet verschepen. Nog meer tegenslag. Hoewel het verzoek al op 14 juni binnenkwam, weet hij het vertrek tot begin augustus uit te stellen: op 5 en 6 augustus gaan de regimenten te Lemmer 'te sloop'. Hoewel dit een duidelijke adering is, laat hij zich er niet door ontmoedigen en bestookt de Friese admiraliteit opnieuw met verzoeken om geschut.....

De reis naar de cache

Het retranchement stond oorspronkelijk niet op de overzichtskaart, die je in de cache vindt en is nu met een opgeplakt driehoekje aangegeven. (Nr. 12 is op die kaart de Smalle Ee schans. Deze heeft in de Spaanse tijd wel bestaan, maar was waarschijnlijk in de tijd van de Friese Waterlinie (1672 - 1673) al verdwenen. Hij speelde toen in ieder geval geen enkele rol.)

Je kunt uw auto parkeren bij het gemeentehuis in Heerenveen, adres: Crackstraat 2.

Cache N: 52 57.***   O: 005 55.***

N1 = het eerste sterretje van de Noorderbreedte etc. en O1 van de Oosterlengte etc.

Voor het vinden van de juiste coördinaten stap je naar de ingang van het gemeentehuis. Daar hangt een bordje met de openingstijden: Zonder afspraak en met afspraak. Op N1 noteer je het tweede cijfer van het sluitingsuur dat staat achter 'Met afspraak'. Zonder afspraak kunt u daar al vrij vroeg terecht. Noteer op N2 het eerste cijfer van het openingsuur en op N3 het derde cijfer van het openingsuur. Voor de invulling van de Oosterlengte heb een telefoonnummer nodig. Dit nummer staat onderaan een tekst die in de muur gegraveerd staat. Het vierde cijfer van het telefoonnummer vul je in op O1. Op O2 vult u het tweede cijfer in. Voor O3 loop je naar het bord P dat vlakbij de deur van het gemeentehuis staat. Daar staat een getal op van vijf cijfers. Het aantal cijfers dat geen nul is, vul je in op O3. Daarna loop je naar de achterzijde (de oostzijde) van het gemeentehuis. Daar is een parkje en daar is de cache verstopt. Door de invloed van bomen kunnen de cijfers van de coördinaten wat fluctueren. Goed opletten dus. Succes!

Vragen:

- Wanneer gaan er drie regimenten te 'sloop'?
- In welke maand mag Johan Maurits eindelijk naar huis?

13. Terbandsterschans

Hier volgt het begint van het verhaal over de Terbandsterschans. Als je het hele verhaal wilt lezen, moet je op zoek naar de cache!

Over de Terbandsterschans is weinig bekend. Het was een soort bevoorradingschans en mensen die eind augustus 1673 uit Friesland in Heerenveen kwamen om te vechten tegen de Münstersen, moesten zich daar melden. Omdat er zo weinig bekend is over deze schans heb ik het dagboek van Goslingh Colonna gebruikt om een beeld te geven van hoe de wereld er eind augustus en september 1673 in de omgeving van Heerenveen bij lag.

In de Terbandsterschans heerste een koortsachtige drukte. Het bericht dat de Münsterse troepen al in De Knijpe huizen geplunderd hadden en zelfs al bij de Schotermolen bij Oudeschoot gezien zijn, maakten de mensen in de Terbandsterschans er niet geruster op. Gelukkig kwamen er nu van alle kanten versterking naar Heerenveen, die zich in de Terbandsterschans meldden om ingedeeld te worden. Uit Leeuwarden kwamen enige honderden 'huysluyden' (gewone burgers) met slaande trom en vliegende vaandels over de modderige wegen: een tocht van maar liefst 7 uur. Door hun enthousiasme sloten zich onderweg nog meer mensen aan zodat de groep op het laatst uit enige honderden manschappen bestond.....

De reis naar de cache

Deze staat op de grote overzichtskaart, die je in de cache vindt, onder nummer A.

In Heerenveen zoek je de weg de Fok. Op het eind van die weg, daar waar de Schans(weg) begint, kun je parkeren op de parallelweg. Bij de brug lag vroeger de Terbandsterschans. Het is de bedoeling dat daar op termijn meer aandacht aan geschonken wordt. (Het kan zijn dat er al wat staat.) Toch staat er wel degelijk enige informatie over de schans. Die informatie heb je in ieder geval nodig voor de invulling van de coördinaten.

Cache N: 52 58.*** O: 005 54.***.

N1 = het eerste sterretje van de Noorderbreedte etc. en O1 van de Oosterlengte etc.

Op de kruising vind je een handwijzer. Noteer het tweede cijfer van het aantal kilometers naar Leeuwarden op N1. Op N2 en O3 noteert u de hoogte van het bruggeld (staat op een geel bord langs de vaart). Om de coördinaten compleet te maken, loop je naar het informatiebord met het cijfer 34 over de schans. In een bepaald jaar werden er vier dorpen, die samen De Streek vormen bij Schoterland gevoegd. Noteer het laatste cijfer van dat jaartal op O1. Voor de invulling van O2 tel je het eerste en het laatste cijfer bij elkaar op. En verder staat op het bord hoeveel jaar na de bouw Crackstate nog laat zien hoe de veenadel rijkdom en gezag uit de turfmakerij wist te vergaren. Noteer het eerste cijfer van dat getal op N3. Succes.

Vragen:

- Wat gebeurde er in Sint Johannesga?
- Goslingh Colonna is schrijver. Hoe noemt hij zichzelf als schrijver?

14. Retranchement Gorredijk

Hier volgt het begin van het verhaal over het retranchement Gorredijk. Als je wilt weten hoe dit verhaal afloopt, moet je naar de koffiekamer van het museum Opsterlân.

"Pssst." In de donkere nacht van 4 juni 1673 lopen drie mannen door het duistere dorp Gorredijk. Zelfs de olielampen die hier en daar zijn opgehangen branden niet. Ze worden niet meer bijgevuld sinds het dorp is overspoeld met Staatse troepen. En dat alleen omdat het hoofdkwartier in Heerenveen op die manier minder te duchten heeft van een aanval uit het oosten. Nee, de vlekke Gorredijk heeft genoeg van de overlast die de soldaten veroorzaken. Een oproep aan de bevolking om mee te helpen het dorp te versterken met een gracht, een aarden wal en een palissade, wordt dan ook massaal genegeerd. Waarom moeten ze meehelpen het dorp te versterken, terwijl men al verplicht is de soldaten van voedsel en onderdak te voorzien? Het levert veel spanningen in het dorp op, omdat de soldaten zich totaal niet als gast gedragen. Ze stelen wat ze maar stelen kunnen en al een paar keer werd er een vrouw aangerand en ontstonden er vechtpartijen met de lokale bevolking. De mannen zijn dan ook niet op stap om de soldaten te helpen.....

De reis naar de cache

Houdt rekening met het volgende. Als je met de auto bent, parkeer je op het Marktpllein. Volg de borden P Centrum – Markt. Omdat er binnen een straal van 150 meter nog een cache verstopt ligt, krijg je van ons de coördinaten waar we de cache hadden willen verstopten.

Cache N: 53 00.118   O: 006 03.806

N1 = het eerste sterretje van de Noorderbreedte etc. en O1 van de Oosterlengte etc.

Als je deze coördinaten gevonden hebt, sta je vlakbij een informatiebord dat op de hoek van een gebouw bevestigd is. Als je tegenover het bord staat en je draait je om, dan zie je een aantal paaltjes met kettingen. Op deze plaats lag ooit de ophaalbrug van de schans, die we hier in Gorredijk een retranchement noemen. Wil je de vragen beantwoorden dan heb je het verhaal over de schans nodig. Die kun je vinden in het gebouw, waar je nu voor staat. Deze is beperkt open:

Vragen:

- Hoeveel soldaten werden er door kapitein Torck gedood?
- Hoeveel timmerlieden waren er bezig met het plaatsen van de palissade?

15. Steenwijk

Hier volgt het begin van het verhaal over Steenwijk. Voor het complete verhaal zal je op zoek moeten naar de cache!

“Steenwijk mijn jongen staat bij heel veel Friezen bekend als het roversnest, omdat er vanuit onze stad veel invallen in Friesland werden gepleegd. De Stellingwerwers en Friezen werden dan gedwongen belasting te betalen en deden ze dat niet dan werd hun huis geplunderd. Het was dan ook geen wonder dat Steenwijk in 1592, tijdens de Tachtigjarige Oorlog, werd aangevallen door Maurits en Willem Lodewijk omdat zich hier al tien jaar lang Spanjaarden ophielden. Er werden toen maar liefst 29.000 kogels verschoten. De stad viel en kwam weer in Staatse handen. Ik zou willen dat de Münsterse die hier nu zitten zo spoedig mogelijk worden weggejaagd door Johan Maurits die op dit moment in Heerenveen zit en de baas is van de troepen in het noorden. Die Münsterse, jongen, brengen ons alleen maar ellende.”

.....

De reis naar de cache

Je rijdt over de Eesveenseweg Steenwijk binnen. Deze weg verandert na het spoor in De Stationsweg. Je gaat rechtdoor en slaat dus niet af richting station. Je kunt parkeren op het parkeerterrein Oosterpoort (staat duidelijk aangegeven). je bent nu vlakbij het Prinsbolwerk waar de cache verstopt is.

Cache N: 52 47.*** O: 006 07.***

N1 = het eerste sterretje van de Noorderbreedte etc. en O1 van de Oosterlengte etc.

Je loopt naar een bord toe op de noordwestkant van het plein. Daarop staat: Het makelaarshuis geeft altijd thuis. Onder het telefoonnummer staat een getal met vier cijfers. Vul het tweede getal in op N1 en O3. je loopt nu naar het informatiebordje over het prinsbolwerk (rechts in de hoek). Voor de invulling van N2 en N3 moet je weten wanneer prins Emanuel van Portugal hier enige bezittingen had. Vul het laatste cijfer van dit jaartal in op N2 en N3. Voor de invulling van O1 moet je weten wanneer het bolwerk grotendeels geslecht werd. Vul het laatste getal van dit jaar in op O1. Voor de invulling van O2 moet je een beetje kunnen rekenen. Trek het eerste jaartal op dit bordje af van het tweede jaartal. Het middelste cijfer van het getal dat hier uit komt vul je in op O2. Succes!

Vragen:

- Wat gebeurde er op 4 februari 1581 in Steenwijk?
- Wanneer was de aanval van de Friezen op de stellingen bij Staphorst?